

Hadi célokat szolgáló korai magyarországi barlangtérképek

dr. Patay Pálné, az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának nyug. vezetője

A történelmi Magyarország területén volt egy barlang, amely nem a látványossága révén – mint az aggteleki vagy a dobsinai – vált híressé, hanem a két ízben is ott lezajlott hadi események következtében. Ez a Veterani-, eredeti nevén Pescabara-barlang az al-dunai Kazán-szorosban, 22 km-re délnyugatra Orsovától, Dunatölgyes (Dubova) és Naszádos (Plaviševiša) községek között. Két ízben is, mégpedig 1692-ben, majd közel 100 évvel később, 1788-ban a török háborúk során játszott szerepet. A harcok színhelyét mindkét alkalmat követően térképek, látképek öröközték meg, amelyek hazánk legkorábbi barlangtérképei közé számítanak.

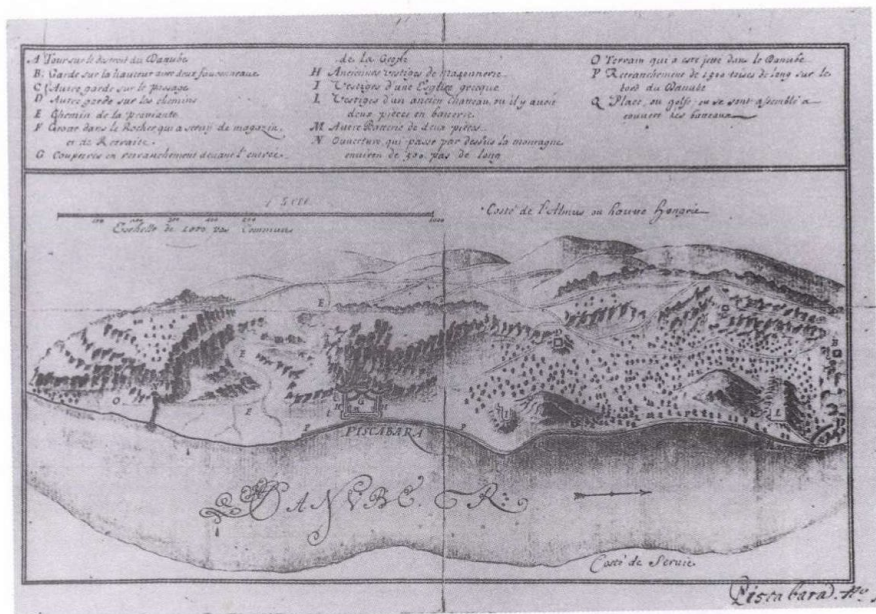
A kéziratos térképekről először (*Tasnádi Kubacska* András számolt be¹, miután 17 térképre Eperjessy Kálmán bukkan a bécsi Kriegsarchivban, és mint magyarországi vonatkozású munkákról tett említést.² Található azonban 3 példány az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában³ is; ismerünk továbbá egyet egy atlaszból,⁴ valamint újabban egy látképet egy triezsti barlangkutató vásárolt egy salzburgi antikváriumban.⁵

A Bécsben őrzött térképek közül az egyik az 1692. évi eseményekkel kapcsolatos, és bizonyára nem sokkal azt követően készült.⁶ Bár évszám nincs rajta, erre vall az, hogy a barlangot még eredeti nevén (ill. annak Piscabara változatán) jelöli, ugyanis csak utóbb nevezte el azt az osztrák hadtörténet Veterani-barlangnak.

Bécsnek az 1683. évi török ostrom alóli felmentésével megindult háború 1689-re az országnak szinte egész területét – néhány vár kivételével – felszabadította a török uralom alól, sőt még Szerbia északi részét is birtokba vették a német császári csapatok. A következő

évben azonban a törökök ellentámadásba lendültek, és Belgrádot is visszafoglalták. Ennek a stratégiai igen jelentős várnak egyik fontos utánpótlási útvonala a Duna volt. *Friedrich Veterani* császári tábornok felismerte, hogy a hajóút elzárása a Pescabara-barlangnak erőddé történő kiépítésével könnyen megoldható, mivel itt a Duna mindössze 190 m széles. Ezért 1692 tavaszán *d'Arnaud* (vagy *d'Arnan*?) százados parancsnoksága alatt 300 főből álló őrséget helyezett el benne öt (más forrás szerint hat) ágyúval. Alig készültek el a barlang előterében és a Duna mentén a sáncok, a törökök március 29-én ostrom alá vették az erősséget. A császári katonák közel öt héten át sikeresen védekeztek, de a lőszer és élelem elfogytával május 2-án *d'Arnaud* kénytelen volt hadállását feladni.⁷

A 34×17 cm nagyságú, francia feliratú színezett lap címe – „Coste de L'Almus ou haute Hongrie” – a barlangot az Almás-patak vidékén, de tévesen Felső-Magyarországon lévőnek nevezi meg (1. ábra). A térkép méretaránya megközelítőleg 1:5000. A domborzatot, miként azt *Kubacska* is megjegyezte,⁸ a kornak megfelelő eljárással halmosan, a halmok egyik oldalát árnyékolva ábrázolták, de a halmokat olyan sűrűn rajzolták egymás mellé és mögé, hogy a térképnek ez a része inkább látképnek hat. A sziklás meredélyek külön hangsúlyt kaptak. Fákat utánzó foltok jelzik az erdőket. Az erődítéseket, sáncolásokat, építményeket – a térkép jobb oldalán látható torony kivételével – alaprajzban tüntették fel. A hegyeken keresztül vezető utak és a mellettük lévő őrhelyek is jelölve vannak. Mindezekről a lap felső részén levő magyarázat ad részletesebb tájékoztatást.

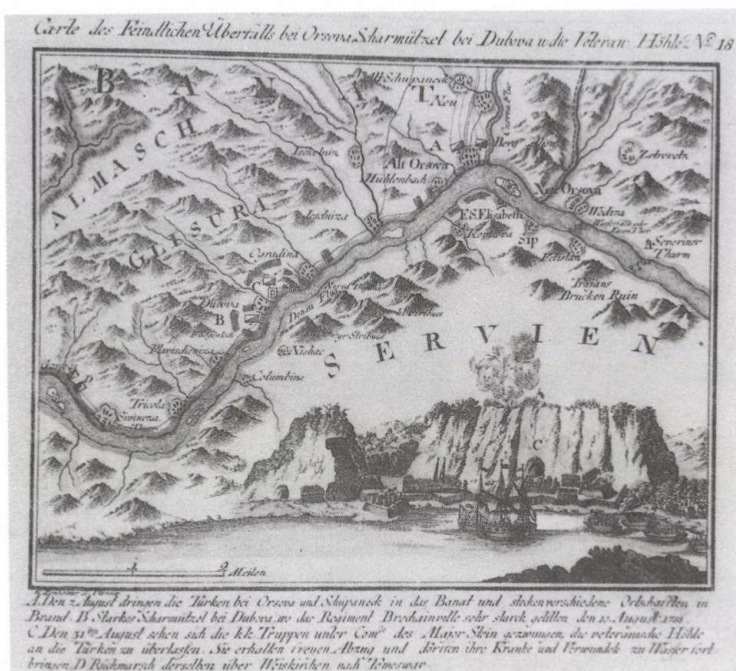
1. ábra. A Veterani-barlang környékének térképe. Ismeretlen szerző, 1692 (vagy közvetlenül utána). Wien, Kriegsarchiv, H. III. c. 185.

A többi lap a Veterani-barlangot mint az utolsó török háború nagy híre szert tett egyik epizódjának színhelyét örökíti meg.

Ehhez tudnunk kell, hogy II. József, Katalin orosz cárnő szövetségeseként 1788-ban hadba lépett Törökország ellen. A hadüzenetet február 9-én adták át Istanbulban. A főszereg a Szerémségben gyülekezett, és az uralkodó személyes parancsnoksága alatt készült Belgrád ostromára. Ugyanakkor az Adriától a Száva és a Duna mentén, valamint a Kárpátokban egészen Moldváig más csapatokból egy határvédő láncot állítottak fel, amelyben a Veterani-barlang és a fölötte levő hegytető, mint a Dunát lezáró őrállomás, ismét katonai szerephez jutott. Február 12-én szállta meg azt Stein őrnagy egy zászlóalj és két század erejű őrséggel, valamint több ágyúval (számuk a különböző forrásokban eltérő, 11 és 17 között mozog). Minthogy a főszereg Belgrád megostromlásával késlekedett, a vár felmentése céljából felvonuló török nagyvezír megváltoztatta eredeti tervét, és Vidinnél váratlanul átkelve a Duna bal partjára, augusztus 7-én Orsováról kiszorította az ottani császári csapatokat, majd au-

gusztus 10-én a Duna felől 36 csajkával támadást intézett a Veterani-barlang ellen. Ezt ugyan még visszaverték, de a következő napon a hegyek felől nagy túlerővel (5000 – más verzió szerint 7000 – gyalogossal és 1000 lovasal) támadó törökökkel szemben a védők kénytelenek voltak a hegytetőn lévő állomásaikat feladni és a barlangba, illetve a Duna mentén lévő sáncokba visszahúzódni. Ezt követően a védők húsz napon át hőiesen ellenálltak a szinte szünet nélkül tartó ostromnak, de végül is augusztus 30-án, a lőszer és élelem elfogytával, Stein őrnagy a nagyvezír negyedszeri felszólítására – szabad elvonulás feltétele mellett – kapitulált. Ezzel a törökök számára megnyílt a hajóút Belgrád felé.⁹

A császári hadvezetés igen nagyra értékelte a barlang hősiei védelmét, bár annak a hadműveletek kimenetele szempontjából alapvető jelentősége nem volt. Talán ennek a hírverésével akarták elterelni a figyelmet az időközben a Szerémségből a Bánátba átvonult főszereg kudarcairól. Ez is lehet az oka annak, hogy a harcok színhelyét – és magát a barlangot is – számos térkép, látkép, rajz örököltette meg.

2. ábra. Az Alduna Szinice (Svinița) és Turnu Severin között a Veterani-barlanggal, valamint a barlang hegyének látképe a Duna felől. In: Cím nélküli atlasz az 1788–1789. évi török háborúról. Wien, 1790. 18. lap. (Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában. Jelzet: TA 55.)

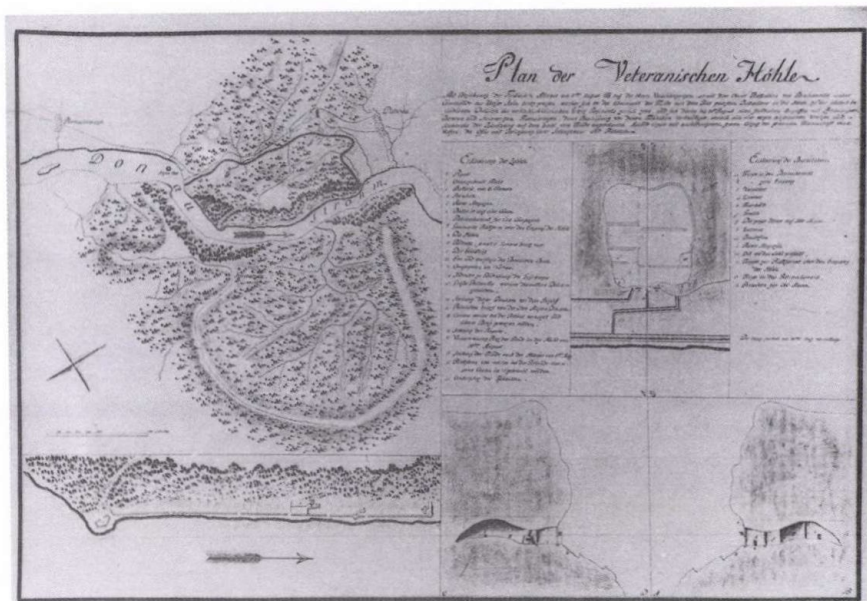
A fentebb említett rézmetszetes, színezett atlaszlap (2. ábra.), úgyszintén a Bécsben őrzött egyik kézirat, ¹⁰ a barlang tágabb környékét, a Dunának a délkeleti irányból északkeletibe forduló könyöke és Turnu Severin közötti szakaszát tárja elénk (utóbbi északkeleti tájolású). A többi 17 lap (közülük három duplumnak tekinthető ¹¹) már szűkebb területet tüntet fel; a barlangot magába foglaló hegyet és környékét Naszádos (Plavișevița) és Dunatölgyes (Dubova) községek között. Van azonban közöttük olyan, amely a Dunától délre is nagyobb területre terjed ki ¹² (3. ábra.), bár ezen nem zajlottak harcok. Egynek tájolása déli, ¹³ a többi északnyugati (három lapon nincs égtájjelzés). ¹⁴ Méretarányuk változó: megközelítőleg 1:9000 és 1:31 500 közötti. Ebből kifolyólag a méretük is igen különböző. Évszám csak két példányon található (1791 és 1805) ¹⁵, a rajzoló neve is csak ötön. ¹⁶

Bár a térképek ugyanazt a területet ábrázolják, az egyes tereptárgyak, különösen a hegyek alakja csak egyes példányokon hasonló, máso-

kon viszont erősen eltérő. Ennek ellenére nagy vonásokban azonosíthatók. ¹⁷ Eredetileg tehát bizonyára több térképet is készíthettek, amelyeket más-más személy rajzolhatott. Ezekről aztán idővel – kisebb-nagyobb eltéréseket felmutató – másolatok készültek. Mindenesetre az eredeti rajzok feltétlenül a helyszínnel ismerős személyektől származhatnak.

A településeket alaprajz-szerűen jelölik: az egyik lapon a telkeket is kirajzolták. ¹⁸ A domborzatot csíkozással szemléltették (az atlaszlapon halmosan).

A barlang száját fekete pont tünteti fel. Az előtte, valamint a Duna partján lévő erődítések, sáncolások változó kivitelben és pontossággal találhatók meg a különböző lapokon. Egyeseken az erődítésekben elhelyezett ágyúk a lövészárkokkal együtt is be vannak rajzolva. ¹⁹ A hegytetőn is találhatók sáncolások és palánkok, úgyszintén egy-egy kunyhó a betegek, illetve a kenyérraktár számára. Jelölték a zászlóalj állását a hegytető előtt, valamint a két századét a tetőn lévő sáncban, illetve a hegy

3. ábra. A Veterani-barlang környékének térképe. Mellékábrák: 1. A Duna menti sáncolások a barlang előtt. 2. A barlang alaprajza. 3–4. A barlang keleti, ill. nyugati profilja. Rajzolta Franz Zelinger, 1791. Wien, Kriegsarchiv. H. III. e. 2954.

délnyugati oldalának biztosítására az augusztus 11.-i csata előtt. Ugyancsak a csata előtti éjjel felvonult török lovasság helyzetét Dubovától keletre, végül a török csapatoknak az elhelyezkedését a csatát követően a hegy körül, illetve a tetőn, a védők „nyugtalanítására”.

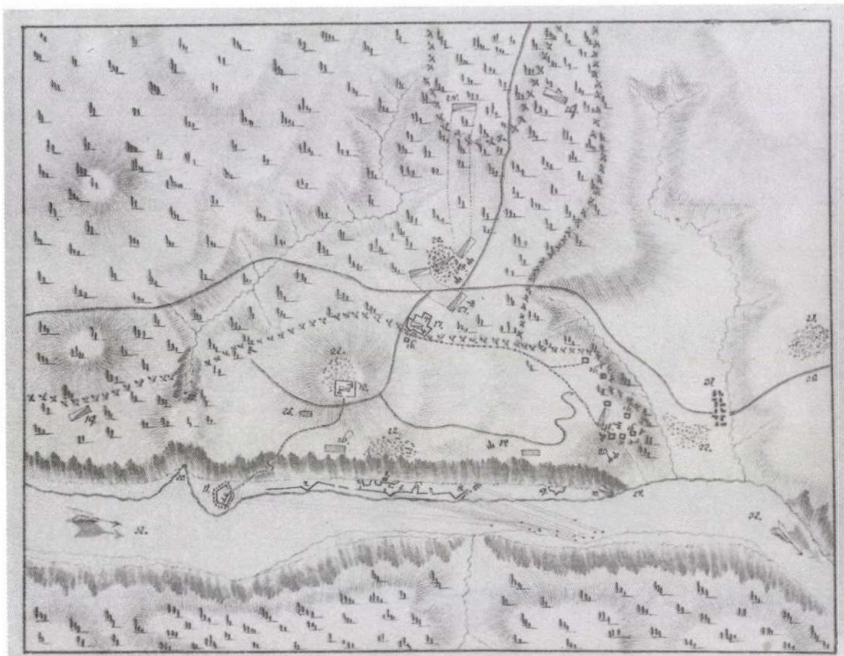
Az egyes tereptárgyak számokkal, illetve betűkkel vannak megjelölve, amelyekről részletes magyarázat található a lapokon (3–4. ábrák.). Vannak lapok, amelyeken a barlang körüli harcok rövid leírása is megtalálható,²⁰ mások mellett külön íven ugyanez, de részletesebben.²¹

A két lap magát a barlangot szemlélteti, mégpedig alaprajzban, valamint a nyugati és keleti felének profiljában. Ezek magyarázata a méreteket is megadja.²² A barlang a szájától egy 4 öl 3 láb hosszú, 2 öl széles és 4 1/2 láb magas folyosó vezet az eliptikus alakú boltozatos egyetlen terembe. Utóbbi a bejárat irányában 12 öl, arra merőlegesen 16 öl 3 láb kiterjedésű. Legnagyobb magassága 10 öl. A barlang talaja hátrafelé emelkedik; a leírás szerint igen egyenetlen. Az alaprajzon a bejáratról jobbra a sütőkemence, odébb a keleti fal köze-

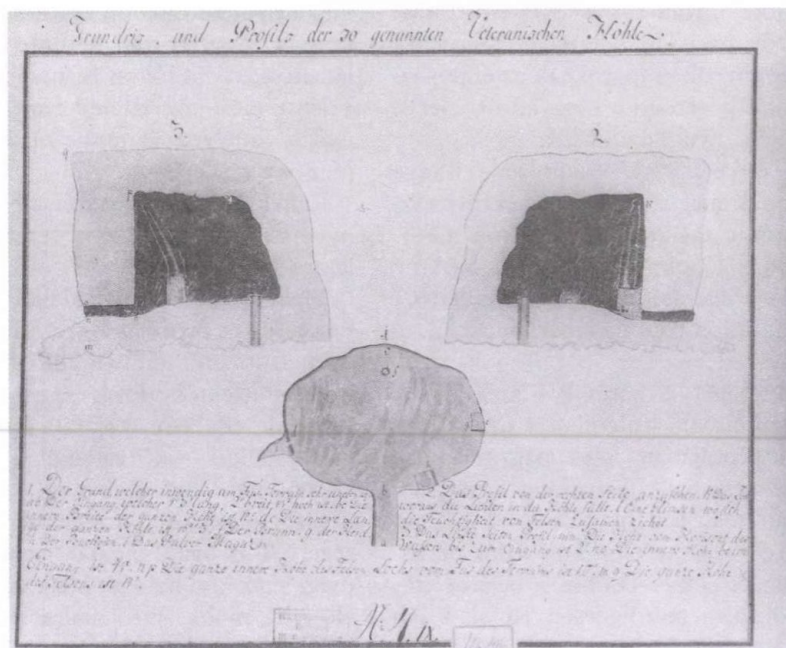
pén a tűzhely, hátul a középvonalban a kút, míg a nyugati oldalon egy elfalazott, zsákszerű üreg, a lőportár van feltüntetve. Ezek megtalálhatók a profilokon is, továbbá jelölve van a keletin, elől, közvetlenül a mennyezet alatt egy nyílás, amelyen át fény szűrődik a barlangba (5. ábra.).

Ennek az alaprajznak és a profiloknak kicsinyített másolata néhány térkép mellékábrájaként is megtalálható.²³

Mellékábraként megtaláljuk a barlang alaprajzát és két profilját két, további térképen is.²⁴ Ezek azonban merőben különböznek a fentebb ismertetettektől. Ezek szerint a barlangnak tágas, de elfalazott bejárata lenne, amely – folyosó nélkül – közvetlenül a terembe nyílik. Utóbbi nem ovális, hanem lekerekített sarkú négszög alakú, és a hossza meghaladja a szélességét. A nyugati oldalán nem látható kisebb üreg, viszont a belsejét falak tagolják. A bejárat előtérbe nyílik. Ettől balra lévő szobában találjuk a tűzhelyet. Mellette van az élelemraktár. Balra, hátul, tágas lőportár foglal helyet. Jobbra, közvetlenül az előtér mögött, a válaszfal és a barlang falának szögletében van a ke-

4. ábra. A Veterani-barlang környékének térképe. Ismeretlen szerző, 1788 után. Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár, TK 90.

5. ábra. 1. A Veterani-barlang alaprajza. 2. A barlang nyugati profilja. 3. A barlang keleti profilja. Ismeretlen szerző, 1788 (.). Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár, TK 134.

mence. Ebben a középső térben, a falak mentén és középen 200 fő számára priccsek vannak feltüntetve. A leírás szerint a barlangba 500 ember fér el. Az is eltérés az előző alaprajztól, hogy a kút nincs a középvonalban. Amíg az előbbi profilrajz szerint a barlang magassága majdnem egyenlő a hosszával, addig itt annak mindössze 1/6-át teszi ki (3. ábra.).

A barlang utóbbi alap- és profilrajzának van változata is, amely két további térképnek (és egy duplumnak) mellékábráit képezi.²⁵ Ezek csak abban térnek el az előbbitől, hogy az alaprajz kevésbé négyszögletesnek, a profilban pedig a talaj teljesen síknak van ábrázolva.

Maradtak fenn a barlangot magába foglaló hegyről látképek is. Ezek a Duna felől ábrázolják a barlangot, úgy, hogy annak a szája is látható.²⁶ Egyiken a harcok ismertetése is olvasható, egy további a barlang alaprajzát és profiljait is megtaláljuk a látkép mellett, míg az atlaszlapon a vidék térképét is (2. ábra.). Végül még egy lapot kell megemlíteni, amelyen négy látkép szerepel; kettő a hegyet ábrázolja, de nem a Duna felől, két másikon viszont a barlang elfalazott szája jól látható, de más-más módon befalazva.²⁷

A térképek készítésének ideje – kettő kivételével – nem ismert. Az a tény, hogy a barlangot ábrázoló alaprajz és profil mellett (első változat) annak pontos méretei is meg vannak adva, arra enged következtetni, hogy azt még a csata előtt felmérték. Elképzelhető, hogy a terepről is készült korábban rajz vagy vázlat. Viszont az, hogy a törököknek a hadállásai is fel vannak tüntetve, és a csata lefolyásáról ismertetés is olvasható több példányon, arra vall, hogy ezek utólag készültek. Abból pedig, hogy az egyes példányok között a terep ábrázolása terén nagyobb eltérések figyelhetők meg, talán arra következtethetünk, hogy már eredetileg is egymástól függetlenül több térkép készült, amelyeket idővel még másoltak is.

Nehezen érthető a barlang alaprajzának teljesen ellentétes ábrázolása. Felmerülhet az a gondolat, hogy – miután a törökök idővel visszavonultak a Duna bal partjáról – újból előtérbe került a barlangnak erődde való kiépítése és ennek során lett a tágas terem falak-

kal tagolt. Talán az elfalazott lőréses bejáratot szemléltető két eltérő rajz (ugyanazon a látképen) nem is a valóságot, csak egy tervnek két változatát ábrázolja.

Hogy a terem falakkal történő tagolása és a bejárat elfalazása megvalósult-e, ma már nem tudjuk megállapítani, mert a vaskapui duzzasztó megépítésével a barlang víz alá került.

Jegyzetek

1. *Kubacska András*: Az első barlangszelvények és térképek Magyarországon. In: Földrajzi Közlemények, 1928. 146–153. Uő: Die ersten Höhlenkarten und Profile in Ungarn. In: Mitteilungen über Höhlen- und Karstforschung. (Berlin) 1929. 103–111.
2. *Eperjessy Kálmán*: A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke. Szeged, 1929. 66., 77–78.
3. Jelzet: TK 90, TK 134, TK 718.
4. Cím nélküli atlasz az 1788–89. évi török háborúról. Wien, 1790. 18. lap. (Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában, Jelzet: TA 55.)
5. *Holzmann, Heinz-Salzer, Heinrich*: Die Veterani-Höhle am Eisernen Tor (Rumänien). In: Die Höhle. Zeitschrift für Karst- und Höhlenforschung. (Wien) 40., 1989. 12.
6. Wien, Kriegsarchiv. H. III. c. 185.
7. *Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme. 17. Budapest, 1940. 432. – Holzmann, Heinz – Salzer, Heinrich: i. m. 11.
8. *Kubacska András*: i. m. 147.
9. *Bánlaky József*: i. m. 19. Budapest, 1941. 271. – Crise, Oskar: Kriege unter Kaiser Josef II. Wien, 1904. 162. – Holzmann, Heinz – Salzer, Heinrich: i. m. 14–15.
10. Wien, Kriegsarchiv, B. IX. a. 687–3.
11. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2953–II., 2955–II., 2956–II.
12. Pl. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2953., 2954.
13. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2946.
14. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2950., 2951., 2952.
15. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2947: 1805, 2954: (1) 791.
16. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2948: Zabiello ?, 2954: Franz Zelinger Feuerw., 2955–I: olvas-

- hatatlan, 2955-II: Iohann Schmanch, 2957: Weis'kammer ober sapeur.
17. Pl. erősen hasonló egymáshoz a Kriegsarchiv H. III. e. 2953 és 1954 jelzetű példánya, de ezektől eltérő a 2956 és a Széchényi Könyvtár TK 718. példánya; utóbbi kettő között is van az erős hasonlóság ellenére kisebb eltérés.
 18. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2956.
 19. Pl. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2956, Országos Széchényi Könyvtár TK 90.
 20. Pl. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2953., 2954.
 21. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2946., 2947.
 22. Wien, Kriegsarchiv, H. III. 2957, Országos Széchényi Könyvtár, TK 134.
 23. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2949., 2950., 2956-I és II.
 24. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2954., 2958-I.
 25. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2948., 2953-I és II.
 26. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2957., 2958., említett atlaszlap (l. 4. jegyzet), Holzmann, Heinz-Salzer, Heinrich: i. m. kép a 13. oldalon.
 27. Wien, Kriegsarchiv, H. III. e. 2957-III.

Early Cave Maps for Warfare Purposes in Hungary

*Ms K. Patay
Summary*

The cave of Veterani (originally called as the cave Pescabara) which is situated by the river Danube in the neighbourhood for the Iron Gate, has become known for having been the site of severe battles at two occasions during the wars against the Turks. Several manuscript maps and views were drawn of the cave itself and of its surroundings. Three of them are found in the Map Collection of the Széchényi National Library in Budapest, 20 others in the Kriegsarchiv in Vienna, whereas one view of the Cave of Veterani is in the private collection of a cave explorer from Trieste. One further etched engraving is included in an atlas. Their importance lies in the fact that they are among our very first cave maps.

GEOMETRIA

műszaki informatikai rendszerek és digitális térképi adatbázisok megvalósítására

PROJEKTVEZETŐ

munkatársakat keres hazai és export munkáihoz

FELTÉTELEK:

- felsőfokú végzettség, elsősorban földmérés, térképészet, villamosmérnök szakterületen
- német és / vagy angol nyelvismeret
- számítógépes ismeret

Jelentkezés önéletrajzzal, írásban

GEOMETRIA

Térinformatikai Rendszerház Kft.

1025 Bp., Felső Zöldmáli út 128 / 130.